

6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Хантингтон С. – М. : ООО Издательство АСТ, 2003. – 603 с.
7. Цивилизационная структура современного мира: [в 3 т.] / под редакцией Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко [и др.]. – Киев: Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2007. – 691 с.
8. Там же.
9. Трубецкой Н. Наследие Чингисхана / Трубецкой Н. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.
10. Юрченко С. В. Внешняя политика Украины очень нуждается в паузе [электронный ресурс] / С. В. Юрченко. – Режим доступа: <http://www.bigyalta.com.ua/story/211>.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Хантингтон С. – М. : ООО Издательство АСТ, 2003. – 603 с.
12. Цивилизационная структура современного мира: [в 3 т.] / под редакцией Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко [и др.]. – Киев: Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2007. – 691 с.
13. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / Збигнев Бжезинский. – М. : «Международные отношения», 1999. – 256 с.
14. Ирхин А. А. Геополитические циклы Евразии и национальные интересы Украины / Ирхин А. А. – Севастополь: Ребест, 2011. – 293 с.
15. Суліма Є. М. Глобалістика: підручник / Є. М. Суліма, М. А. Шепелев. – К. : Вища освіта, 2010. – 544 с.

УДК 323. 2

І. І. Іванова

ПОЛІТИЧНА АПАТІЯ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Висвітлено основні підходи до розуміння явища політичної апатії, окреслено загальне розуміння даного феномену у сучасній політичній науці, а також виокремлено та проаналізовано два типи політичної апатії, характерні для країн Заходу та пострадянських країн.

Ключові слова: політична апатія, політична пасивність, Захід, пострадянські країни.

Освещены основные подходы к пониманию явления политической апатии, обозначено общее понимание данного феномена в современной политической науке, а также выделены и проанализированы два типа политической апатии, характерные для стран Запада и постсоветских стран.

Ключевые слова: политическая апатия, политическая пассивность, Запад, постсоветские страны.

The paper considers basic approaches to understanding the phenomenon of political apathy, outlines general understanding of this phenomenon in modern political science. The author also allocates and analyzes two types of political apathy which inherent in Western countries and post-Soviet countries.

Keywords: political apathy, political passivity, West, post-Soviet countries.

© І. І. Іванова, 2012

Розвиток демократії та громадянського суспільства, політична свобода, закріплення та визнання на світовому рівні прав громадян на участь у виборах та різноманітних політичних організаціях тощо, здавалося б, мали стимулювати перманентну інтенсифікацію політичної активності громадян, зростання їхнього інтересу до політичної сфери. Проте, як свідчить досвід багатьох демократичних країн, часто спостерігається прямо протилежна тенденція. Політична апатія як втрата інтересу до політики, незацікавленість у політичній діяльності, політична неучасть нині стає тенденційним явищем і, більше того, набуває симптоматичного характеру. Україна теж не є винятком. Після спалаху політичної активності у 2004 році спостерігається різке зниження політичної участі населення. Очевидно, що дана ситуація не сприяє розвитку демократії та легітиматії влади. Тому постає питання щодо комплексного вивчення феномену політичної апатії: його витоків, причин появи та детермінант, що дасть змогу визначати особливості політичної участі, яка характерна для демократичних країн з різними політичними традиціями.

Ступінь наукової розробки проблеми політичної апатії залишається на сучасному етапі малодослідженим, особливо на теренах пострадянського простору. Якщо у зарубіжних, зокрема, англо-саксонських країнах проводяться дослідження з даної теми, зокрема можна назвати таких дослідників, як Т. ДеЛюка [5], Н. Еліасоф [6], Г. Маркузе [3], Ч. Р. Міллз [7] тощо, то на пострадянському просторі окремі комплексні роботи, присвячені вивченню політичної апатії відсутні. Політична апатія, як правило, розглядається у фабулі вивчення політичної участі, політичної поведінки, політичної пасивності, абсентеїзму. Серед російських вчених, які прямо чи побічно торкалися даної проблематики, можна назвати Т. Кутковець, І. Клямкіна [2], В. Федотову [4]. У вітчизняній літературі дана тема є не розробленою.

Метою дослідження є аналіз феномена політичної апатії, виявлення його основних особливостей, причин та різновидів.

Поняття апатії сформувався ще за часів античності. З того часу і до німецької класичної філософії апатія розглядалася як одна із добродетелей людини. Проте у сучасних дослідженнях апатія, зокрема політична, розглядається негативно. В контексті відповідного дослідження пропонується виходити саме з такого розуміння, оскільки дана конотація поняття утверджена в сучасному науковому дискурсі.

Дефініція апатії ґрунтується на розумінні її як політичної пасивності громадян. Саме про таку апатію пишуть Т. ДеЛюка у праці «Two faces of political apathy» [5], Г. Маркузе у роботі «Одномірний людина» [3], Ч. Р. Міллс у праці «White Collar» [7], російська дослідниця В. Федотова у статті «Політична апатія на Заході та в Росії» [4] тощо. Зокрема, Т. ДеЛюка розглядає політичну апатію як індіферентність громадян, яка протиставляється традиціям демократії та політичної участі американського суспільства.

З огляду на це, дослідник визначає політичну апатію як форму неучасті громадян у політиці, яка має дві сторони: перша сторона включає свідому неучасть у політичному житті суспільства, друга – є наслідком дії зовнішніх умов. Перший аспект політичної апатії передбачає особисту відповідальність індивіда, другий – накладає відповідальність за політичну апатію на інші джерела, якими можуть виступати система політичної еліти або організаційна структура суспільства в цілому. Апатія у першому значенні за Т. ДеЛюкою не передбачає зовнішніх обструкцій для політичної активності особи. Проте такі фактори, на кшталт зростання зайнятості, тотальної заангажованості неполітичною діяльністю і т.п., об'єктивно унеможливають активну політичну участь. Друге «обличчя» апатії постає «як стан свідомості, який створений діями влади, що ретельно обмежує свободу» індивідів через політичні маніпуляції і дію політичних інституцій, і тому є негативним [5, с.13].

Такий підхід до політичної апатії є близьким для Ч. Р. Міллза, який висловлює думку, що політична апатія є виявом відчуження людей від політики унаслідок свідомого маніпулювання ними через ЗМІ та інші засоби, які використовує правляча еліта. Американський дослідник підходить до розуміння апатії як політичної індіферентності індивідів: «Бути політично індіферентним означає бути чужим щодо всіх політичних символів, відчуженим від політики як сфери лояльності, вимог і надій... означає не бачити нічого політичного в житті та оточуючому середовищі» [7, с.326]. Ч. Р. Міллз зазначає, що індіферентність може бути ірраціональною, несвідомим потягом особистості, а може мати під собою мотивований цинізм, що є результатом недовіри до влади та розвінчання власних надій, або просто свідомим відходом від політики, яку не вважають сферою зацікавленості та раціональності. Апатія виступає формою політичної пасивності, яку Ч. Р. Міллз розцінює негативно, апелюючи до того, що громадянин перетворюється із суб'єкта політичних відносин на об'єкт, на який спрямовують свій вплив зовнішні сили, зокрема політичні еліти та ЗМІ.

Російська дослідниця В. Г. Федотова теж сприймає апатію як явище негативне, проте вона висловлює думку, що політична апатія насправді має різне підґрунтя на Заході та в Росії. Апатію на Заході дослідниця пов'язує з масовізацією суспільства, в Росії ж – з існуванням та самодискредитацією комуністичного ладу [4].

Загалом, відношення дослідників до політичної апатії, як американських, так і російських, є негативним, що зумовлено їх сприйняттям демократії як влади народу. Тому неучасть, політична пасивність громадян сприймаються як криза демократії. Така точка зору видається не зовсім правомірною. Адже сучасна демократія передбачає наявність інституційних умов можливості реалізації ідеї свободи. Інша справа вже їх використання або нехтування ними. Розуміння неможливості існування демократії у її первісному розумінні веде до появи сучасних конструкцій демократії, де політична пасивність частини соціуму, є не негативним, а навіть позитивним явищем, яке слугує підтримці стабільності демократії та врівноваженості її інститутів.

Сумуючи наявні ідеї щодо виникнення політичної апатії, причини останньої можна розділити на зовнішні та внутрішні. До першої групи пропонується віднести наступні:

- наявність економічних проблем, які сприймаються як такі, що вимагають першочергового вирішення. Звідси, відволікання індивідів від діяльності в інших сферах суспільного життя, зокрема політичній;

- безпосередні дії влади, спрямовані на відчуження громадян від політичної сфери, серед яких: маніпуляція свідомістю громадян через використання відповідних технологій, а також закріплення певних обмежень щодо політичної участі на законодавчому рівні;

- безальтернативність політичного вибору, яка є наслідком домінування єдиної політичної сили, що фактично унеможливлення існування опозиції;

– неможливість влади адекватно артикулювати інтереси та вимоги суспільства, що призводить до розчарування населення у діях першої.

До другої групи причин можна віднести:

- впевненість основної частини населення у неможливості здійснення реального впливу на хід політичних подій, що є результатом домінування ідеї, що одинична думка навряд чи може щось змінити;

- індивідуалізм, який притаманний представникам більшості суспільства, результатом чого є відсторонення від загальносуспільного та загальнодержавного вимірів життя, коли політика сприймається як другорядне явище, яке не має безпосереднього зв'язку із вирішенням першочергових приватних проблем;

- суб'єктивне мотивування у виборі політичної позиції, наприклад особисті переконання, принципи, фактори партикулярного характеру тощо.

Якщо проаналізувати причини виникнення феномену політичної апатії в Україні, можна прийти до схожих вихідних позицій. Проте дане явище в нашій державі позначено наявністю аутентичних причин. Це пов'язано, в першу чергу, з історією існування української держави тривалий час у складі Радянського Союзу та розпад останнього, що лишило відбиток на політичній поведінці громадян. Серед наслідків, які спричинили крах Радянського Союзу, можна вказати дезадаптацію громадян, втрату існуючих цінностей та орієнтирів, невизначеність або втрата соціального статусу тощо. На початку незалежного шляху державотворення це спричинило відчуження населення від політичної сфери, зниження рівня його політичної участі. Проте час минає, і дана подія та її наслідки все більше стають схожими на примару, а тому, на мою думку, не є основною детермінантою теперішньої ситуації відсторонення особистості від сфери публічної політики. Одною з головних причин політичної апатії на сьогодні є впевненість населення у тому, що політика є брудною сферою, де панують грошові та патерналістські відносини, де голос людини нічого не вартий. Звідси – недовіра до політиків та політичної сфери загалом. Таке негативне відношення до влади обов'язково веде за собою індивідуальне ставлення до політики. З другого боку, наявність такої тенденції є, з одного боку, предтечею, а з іншого, наслідком нерозвиненості громадянського суспільства в Україні та його низької політичної культури.

Розглянуті причини виникнення політичної апатії дозволяють виокремити наявність двох тенденцій у трактуванні цього феномену: політична апатія може розглядатися як явище позитивне, або, навпаки, негативне. У даному дослідженні позитивною політичною апатією буде називатися та, виникнення якої не є наслідком дії зовнішнього середовища, а існує як закономірне явище суспільного життя. З другого боку, негативна політична апатія – та, виникнення й існування якої залежить від зовнішніх факторів. Позитивна політична апатія є характерною для Західних країн, зокрема Сполучених Штатів. Негативна – для пострадянських країн, зокрема Росії та України.

Дані види політичної апатії мають кілька підстав їх розрізнення.

По-перше, це традиції розвитку суспільно-політичної організації. Історично склалося, що з давніх часів Руська держава розглядалася домінантною інстанцією суспільства. Держава, у свою чергу, персоніфікувалася в особі глави держави, до якого були спрямовані всі політичні інтенції громадян. Головними принципом були принцип колективності та патерналізму. Дії держави в особі її органів та владних структур обов'язково викликали реакцію з боку населення, яке ідентифікувало себе з нею. Тому деструкція держави та порушення її функціонування викликають відповідний відгук з боку громадян. Відчуження держави від суспільства, яке є наслідком деформуючих процесів, тягне за собою втрату ним того ядра, яке складало доти основу суспільного співжиття. Суспільство, яке втратило об'єкт ідентифікації в особі держави, втрачає основні орієнтири своєї діяльності. Тому політична апатія виступає реакцією на руйнування зв'язків між суспільством та державою. Негативна апатія свідчить про деконструктивні процеси у політичній сфері, і тому викликає негативне відношення до існуючих політичних інституцій.

На заході, особливо в Америці, діє зовсім інший принцип – принцип субсидіарності. Держава

не виступає головним об'єктом рефлексії, на неї звертається увага лише тоді, коли вирішуються найважливіші питання суспільного життя. У той же час велику роль відіграють саме регіональні одиниці (наприклад, штати в США), тому усі важливі питання вирішуються на місцевих рівнях. Звідси – панування індивідуалізму, який іноді набирає радикальних виявів. Як результат, основна частина населення переймається не політичними питаннями, наскільки б важливими вони не були, а звертає свою увагу, в першу чергу, на локальні, особистісні потреби. Найбільше зацікавлення викликає власне оточення, а не державні інституції.

По-друге, виходячи з традицій суспільно-політичної організації пропонується розглянути такий її елемент, як громадянське суспільство. На заході, де функціонування громадянського суспільства інституційно забезпечене, тобто передбачає наявність системи можливостей та умов, які гарантують реалізацію прав та свобод громадян, а також задоволення їх інтересів, безпосередня і перманентна невключеність особи в політику не має негативного наслідку для самого громадянського суспільства чи держави. Як вже зазначалося вище, така відстороненість від політики може бути детермінована об'єктивними тенденціями раціоналізації всіх сфер суспільного життя, інтенсифікацією неполітичної діяльності, внаслідок чого прояви апатії щодо політичного не матимуть характеру негації. У даному випадку, відсутність громадянської активності не може бути доказом наявності можливих деструктивних процесів у суспільстві та державі. Навпаки, найбільш імовірно, дана ситуація буде свідчити про досягнення точки рівноваги між ними.

Інша картина спостерігається у пострадянських країнах, де немає вкорінених громадянських традицій, де історичний розвиток не створив відповідні історичні, економічні та соціальні передумови для існування розвиненого громадянського суспільства. Такі інституції громадянського суспільства, як незалежні ЗМІ, профспілки, громадські об'єднання є скоріше штучним конструктом, ніж реальною діючою силою, яка може впливати на політичні процеси. Громадянське суспільство відтак не виконує своєї автентичної ролі як рівноправного партнера держави. Воно є аморфним, неприродним утворенням, яке не має реальних можливостей для розвитку. А оскільки змістовно громадянське суспільство є нерозвиненим, воно унеможлиблює політичну активність індивідів, що зумовлює існування негативної політичної апатії. Адже відсутність можливості нормальної політичної самореалізації у межах політичної систем викликає цілком закономірну та адекватну реакцію суспільства на ігнорування його інтересів.

По-третє, важливе значення для розмежування двох типів політичної апатії мають традиції політичної культури. Якщо брати за зразок типологію політичної культури, запропоновану американськими дослідниками Г. Алмондом і С. Вербою [1], то можна констатувати, що серед чотирьох запропонованих ними типів політичної культури – паройкіальної, підданської, активістської та громадянської, – для пострадянських країн характерним є переважаєння в громадянській культурі підданського та паройкіального елементу, тоді як для Західних – громадянської культури з переважаєнням активістських елементів. Якщо розглядати залежність типів апатії від характеру політичної культури, то можна констатувати, що негативна апатія є наслідком відчуття прямої залежності індивідуального життя від дій влади, що є характерним для паройкіального та підданського типу політичної культури, у той же час активістська передбачає наявність власного політичного потенціалу, відповідальність в першу чергу за власні дії. Тому негація політичної сфери виходить не від екстравертованих чинників, а від інтровертованих. Отже, якщо підданська та паройкіальна політичні культури апіорі повинні містити політичну індиферентність з боку населення, відчуження людини від політичної сфери, то активістська політична культура передбачає наявність політичної апатії опосередковано.

Загалом, можна констатувати, що на Заході політична апатія є нормальним явищем, адже передбачається, що для ефективного функціонування демократії основна частина населення у більшості випадків не повинна бути постійно політично активною. Політична індиферентність не є вираженням негативного відношення щодо дій влади або розчаруванням у політичній системі. Вона є наслідком передачі частини своїх повноважень правлячій еліті.

Щодо пострадянських країн, то тут діють інші механізми. Політична апатія є негативною, адже викликана не тим, що громадяни свідомо передають тягар політичної відповідальності в інші руки, звільнюючи простір для індивідуальних дій, але є реакцією на дії влади, яка створює несприятливі умови для політичної активності. Політична апатія, відтак, є результатом дії зовнішніх чинників, а саме: відсутності соціальної справедливості (соціальних ліфтів) і соціальних цінностей; корупція влади; її кланова характеристика тощо.

Отже, в процесі дослідження було виявлено дві різні форми апатичної поведінки. Було виокремлено суттєві відмінності у характері політичної апатії, що притаманна Західним або пострадянським країнам.

Політична апатія Заходу викликана об'єктивними факторами суспільного розвитку даного

регіону. Її існування не розглядається як явище негативне, адже не виступає відповідним поштовхом для внесення змін у структуру політичної системи та формат суспільно-політичних відносин. Наявність умов можливості здійснення політичної активності, відкритість політичної системи, наявність політичного плюралізму свідчать супроти того, щоб сприймати політичну апатію як явище негативне. Вона є одним із наслідків наявної у Західному суспільстві тенденції раціоналізації суспільного життя, коли інтерес до політичної сфери девальвується, а самі політичні процеси відбуваються поза індивідами, не зважаючи на їхню об'єктивну можливість участі у останніх.

Політична апатія у пострадянських країнах має інший зміст. Сама політична сфера має деструктивний характер і не продукує форм політичної участі громадян. Тому політична апатія постає не результатом поглинання особи буденністю, а є результатом усвідомлення людьми неможливості подолати перешкоди, які створюються для неї політичним оточенням.

Таким чином, негативну апатію, притаманну пострадянським країнам, можна визначити як відсторонення громадян від політичної сфери у результаті дії негативних зовнішніх по відношенню до людини чинників, в першу чергу наявних політичних відносин, незадоволеність якими викликає політичну байдужість громадян і свідчить про негативні тенденції розвитку суспільно-політичного життя. Таким чином, під політичною апатією розуміється така апатія, яка бажає бути подоланою.

Позитивна апатія, притаманна Західними країнам, є внутрішньо спродукованим, об'єктивним явищем, що впливає із розвитку суспільних відносин, яке виявляється у неучасті громадян у політичному житті, і не потребує усунення та нівелювання, оскільки відображає сутність сучасного розвитку демократії. Загалом, феномен існування позитивної апатії у сучасному суспільстві дає можливість для визначення та дослідження специфіки сучасних демократій та особливостей їх розвитку і функціонування.

Бібліографічні посилання:

1. Алмонд Г. А. Гражданская культура (I): подход к изучению политической культуры / Г. А. Алмонд, С. Верба ; пер. с англ. Л. А. Галкиной // Полития. – 2010. – №2 (57). – С. 122-144.
2. Кутковец Т. Нормальные люди в ненормальной стране / Т. Кутковец, И. Клякин // Московские новости. – 2004. – №25.
3. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. – М., 1994. – 368 с.
4. Федотова В. Г. Апатия на Западе и России / В. Г. Федотова // Вопросы философии. – 2005. – № 3. – С. 3 -19.
5. DeLuca T. The Two Faces of Political Apathy / T. DeLuca. – Philadelphia: Temple University Press, 1995. – 361 p.
6. Eliasoph N. Avoiding Politics: How Americans Produce Apathy in Everyday Life / N. Eliasoph. – Cambridge University Press, 1998. – 344 p.
7. Mills C. R. White Collar: The American Middle Classes / C. R. Mills. – N. Y., 1951. – 378 p.

УДК 32:316. 6

О. М. Косьмій

ІНТЕРНЕТ-ПРОСТІР ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИ

Аналізуються особливості політичної соціалізації у сучасних умовах. Зокрема, виокремлюються основні фактори та агенти політичної соціалізації, акцентується увага на роль Інтернету у даному процесі. Електронне урядування, блоги, соціальні мережі розглядаються як канали залучення індивіда до політичної сфери.

Ключові слова: політична соціалізація, Інтернет, електронне урядування, блог, соціальна мережа.

Анализируются особенности политической социализации в современных условиях. Раскрываются основные факторы и агенты политической социализации, обращается внимание на роли Интернет в данном процессе. Электронное правительство, блоги, социальные сети изучаются как каналы приобщения индивида к политической сфере.

Ключевые слова: политическая социализация, Интернет, электронное правительство, блог, социальная сеть.

© О. М. Косьмій, 2012

The peculiarities of political socialization in modern conditions are analyzed. The main factors